

ФІЗИКАЛІСТСЬКІ ПРИНЦИПИ МАТЕРІАЛІСТИЧНОЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ПРИРОДИ СВІДОМОСТІ

© Кадикало Андрій, 2012

Аналізується матеріалізм, що претендує на статус “найбільш” наукової теорії природи свідомості, аргументуючи свої претензії шляхом застосування фундаментальних понять природничих наук. Оскільки сучасне науково-природниче знання переживає період переосмислення та трансформації класичних уявлень про дійсність, то це безпосередньо впливає на інтерпретаційні потенції матеріалістичного розуміння природи свідомості.

Ключові слова: свідомість, матеріалізм, каузальність, об’єктивність, просторовість, квантова теорія.

Kadykalo Andriy. The physicalist principles of materialistic interpretation of the nature of consciousness.

The paper is dedicated to the analysis of materialism which pretends to have a status of ‘the most’ scientific theory of the nature of consciousness supporting its claims by the usage of the fundamental notions of the natural sciences. Since contemporary natural-scientific knowledge endures the time of reconsideration and transformation of classical ideas about reality, it influences directly the interpretational capacities of materialistic understanding of the nature of consciousness.

Key words: consciousness, materialism, causality, objectivity, spatiality, quantum theory.

Сучасний матеріалізм, як і його історичні форми, покладається на здобутки природничих наук, серед яких першість належить фізиці. Тому для матеріалістичної концепції свідомості характерна інтерпретація її природи як фізичного об’єкта. З точки зору сучасної філософії, важливим та найзнаковішим моментом є визначення самого поняття “фізичності” чогось, оскільки воно постає фундаментом цієї теорії. Матеріалістичне тлумачення свідомості у філософії постає підґрунтям для науки психології, яка має своїм об’єктом людську психіку та процеси у ній. Тому тема свідомості стосується відразу трьох дисциплін, які визначають її розуміння. У цьому контексті постає необхідним з’ясувати статус свідомості, враховуючи сучасні уявлення про неї у природничих науках і насамперед у фізиці. Фізика загалом не вивчає свідомість, але для матеріалізму ключові значення мають фундаментальні поняття, які вважаються об’єктивними атрибутами дійсності, тобто такі її характеристики, як часовість і просторовість та похідна від них – каузальність. Річ у тому, що дійсність у тому, як її пояснює класична фізика, може виявитися спрощеною, особливо у світлі сучасних уявлень про квантову природу дійсності, яка може мати емпіричні підстави.

Оскільки проблема природи свідомості вийшла за межі окремого кола дисциплін, то можливість її інтерпретації значно розширилась, але при цьому матеріалістичне тлумачення свідомості, за таких умов, презентується як найлегальніше у науковому сенсі. Тому **актуальність** цієї роботи полягає у потребі з’ясувати достатність окреслених претензій матеріалізму щодо пояснення природи свідомості на засадах аналізу його вихідних принципів.

Мета роботи – спробувати осмислити такі поняття, як каузальність, об’єктивність, просторовість, які вважаються ключовими та принциповими для матеріалістичної інтерпретації

природи свідомості, віднайти їх історико-філософське коріння та наукове обґрунтування, із зверненням особливої уваги на фізику як на науку фундаментальну.

Оскільки у цій роботі автор, реалізуючи мету полемізує із окремими представниками сучасного матеріалізму, то **окреслення стану досліджуваної проблеми та огляду наукових джерел** подається під час розгортання її змістової частини.

Коли йдеться про зв'язок фізики та матеріалізму, то переважно хронологічно вперше їх пов'язують із античними філософами-фізиками Левкіпом та Демокрітом, які відомі своїм вченням про атоми. Проте, на нашу думку, таке ототожнення немає достатньо підстав, оскільки, по-перше, атомістичне учення античних філософів немає нічого спільного з фізикою кінця XIX ст., окрім назви, запозиченої Резерфордом, а, по-друге, – якщо маємо на увазі свідомість, то душа, на думку античних атомістів, щось зовсім відмінне від тіла, тобто матеріального, вона сформована особливим типом атомів, що мають божественну природу. На основі цього можна зауважити, що матеріальне і фізичне розмежоване ще античними філософами, зокрема атоми, як вважав Демокріт, не піддаються чуттєвому спостереженню, а пізнаються лише за допомогою розуму, “видимі для інтелекту”. Тому необхідно розуміти відмінність між атомами Демокріта та постгалілеївськими атомістичними уявленнями, бо для першого “Йдеться про атом-форму з наголошенням на форму як джерело, а тому неподільну форму” [4, с. 47]. Це означає, що матеріалістичність душі, у вченні античних фізиків, постає доволі суперечливою. Водночас слід визнати, що атомізм як учення, в подальшому стає ідейним фундаментом для матеріалізму, що також стосується і свідомості. Напевне найзначущішою ідеєю, яку запозичив матеріалізм у атомістів, це незнищенність, вічність та рухливість матерії, що гарантує її абсолютність стосовно усього існуючого. Матерія, як і атоми, розглядається матеріалістами як причина самої себе, тобто вона основа дійсності. Ідейна спадщина атомізму дала можливість представникам матеріалізму легалізувати онтологічний статус свідомості у власній теорії, що є доволі симптоматичним протягом усієї еволюції цього напрямку у філософії. Також це дало змогу матеріалістам вважати свою філософську концепцію найбільш науковою.

Найбільший прорив у сфері ідейних здобутків матеріалізму відбувся в епоху Просвітництва, коли у філософію внаслідок пришвидшеного розвитку науки почали проникати ідеї механіцизму та детермінізму, а згодом і фізіології. Фактично з цього часу матеріалістична концепція свідомості поставала тією чи іншою мірою певним поєднанням згаданих ідей. Серед представників матеріалізму Просвітництва не було єдиної узгодженої теорії свідомості. Так, Гельвецій вважає, що свідомість – це суто проста чуттєвість, але натомість інший матеріаліст, Д. Дідро, критикував цю теорію, вважаючи неприпустимим настільки спрощувати свідомість. На думку Дідро, безсумнівним постає факт впливу на формування свідомості оточуючої дійсності, яка виходить за межі сенсуалізму, тобто виховання, соціуму, культури тощо. На відміну від інших філософів-матеріалістів цього періоду, Дідро не абсолютизує чуттєвість, але визнає її істотний вплив на людську свідомість, тим самим не обмежує її статус. Матерія, на його думку, наділена усіма якостями, необхідними для розвитку усього існуючого, зокрема й свідомості. Свідомість матеріальна, вважає Дідро, бо неможливо уявити “істоту, яка знаходиться поза матеріальним всесвітом...” [4, с. 631]. Хоча італійські історики філософії Д. Антисері та Дж. Реале вважають, що Дідро виходить за межі механіцизму, проте ключове положення цієї фізичної теорії залишається у його концепції свідомості, – просторове уявлення, яке постає як атрибут не лише матеріальності будь-чого, але існування взагалі. Істотною відмінністю його теорії постає пошук причинності не тільки у сфері фізики, а й фізіології, яка багато в чому має механічно зумовлену інтерпретацію, оскільки детермінізм Дідро пов'язує із рухом, як важливою якістю матерії. Відстоює ідею матеріалістичної субстанції й Ламетрі, який вважає її атрибутами не тільки протяжності, але й активності, руху, однак все одно вони не виходять за межі механіцизму. Більше того, коли Ламетрі розглядає душу, звертаючись до анатомії та фізіології, то відчуття він вважає першими її характеристиками, які безпосередньо є наслідком нервових закінчень та мозку, а отже, душа має просторову характеристику, тобто біологію зводить до протяжності, фізичної просторовості “всетаки необхідно, щоб вона мала хоча б деяку протяжність, оскільки вона безпосередньо контактує з іншою, доволі значною протяжністю – тілом” [6, с. 85]. Протяжність, незважаючи на спроби

матеріалістів розширити атрибутивність матерії, залишається основною характеристикою, яка стосується також і душі, тобто сама матеріальність душі інтерпретується як існування в системі координат. Таку властивість свідомості, як пам'ять, Ламетрі вважає теж механічною за своєю природою: “Вона, очевидно, залежить від того, що тілесні враження мозку постають як такі, що слідує один за одним відбитками ідей, виявляються суміжними, а тому душа нездатна віднайти жодного з цих відбитків, або ідей, не пригадавши інших, які переважно є поряд з ними” [6, с. 88]. Визначальним у цьому контексті є те, що процес у душі, по суті, має механічні, а точніше детерміністичні причини, вважає французький філософ. Очевидно, що сучасний матеріалізм відійшов від суто механістичного тлумачення свідомості, але основоположні ідеї французьких філософів матеріалістів доби Просвітництва стали ідейним надбанням та спадщиною для їх сучасних послідовників. Зокрема, до згаданих ідей можна зарахувати протяжність як матеріальний атрибут, детермінізм процесів у свідомості і тілесних дій та спроби пошуку тотожності людського мозку та свідомості.

Сучасний американський філософ Дональд Девідсон намагається відійти від суто фізичної інтерпретації свідомості і насамперед вважає потребу відмовитись від спокуси ототожнення свідомості і її ментальних проявів із фізичними процесами, тобто намагання опису ментального фізичними поняттями. Причина цього, вважає Девідсон, у неможливості адекватно передати ментальне через фізичне, аналогії завжди притаманна певна міра допустимості, а отже, похибки, що у разі свідомості є недопустимо. Неможливо спростити свідомість та її тілесні прояви так, щоб звести до певних законів причинно-наслідкового зв'язку, а відповідно описувати у межах фізичних уявлень, оскільки: “Якщо певне психологічне поняття може стосуватися однієї події, а не іншої, то повинна бути відмінність, яка описується у фізичних термінах. Проте з цього не випливає, що існує єдина фізично описана відмінність для двох будь-яких подій, відмінних у деякому психологічному відношенні” [1, с. 139]. Тим самим Девідсон не намагається підвести усю свідомість під певні детерміністичні схеми, а вказує на певний тип зв'язку між фізичним та ментальним та відповідність між ними. Обережність мислителя можна пояснити через визнання ним того, що в діяльності мозку та центральної нервової системи є ще багато невідомого, незважаючи на їх емпіричну спостережуваність та деяку матеріальну доступність. Британський філософ Стівен Пріст вважає, що Девідсон розглядає “кожну ментальну подію тотожною до деякої фізичної події, але не кожна фізична подія тотожна деякій ментальній події” [9, с. 151], при цьому фізичне він розуміє у сенсі наукового поняття, а ментальне як спрямованість свідомості на щось конкретне, тобто як інтенціональність. Девідсон вважає, що наразі наука, і передусім фізика, не має повноти інтерпретації рівнів прояву буття настільки, щоб її можна було застосовувати до свідомості. Він припускає, що хоча окремі якості свідомості, такі як сприйняття, пізнання і поведінка, можуть мати деяке наближене до дійсності тлумачення, але “щодо вищих когнітивних функцій це висвітлення повинно бути лише непрямим, оскільки редукція психології до фізичних наук немає сенсу” [1, с. 144].

Активніше позиції матеріалістичності свідомості відстоює Д.М. Армстронг, який припускає, що фізичні і хімічні поняття цілком самодостатні для інтерпретації мислення. Проте за основу своєї матеріалістичної концепції він приймає загальнонаукове поняття детермінізму (каузальності), яке пояснює процеси свідомості як реакцію на фізичну подію, а сама реакція теж має фізичну природу у центральній нервовій системі або в мозку. Основною альтернативою матеріалізму, на думку Армстронга, постає дуалізм. Критикуючи його, він демонструє складність концепції, що передбачає посередника між двома фізичними подіями: “необхідно повинні відкритися закони, які дають нам змогу спрогнозувати другу фізичну подію на основі вже наявної фізичної події. Яку ж роль тоді виконує духовна подія у причинному ланцюжку?” [1, с. 125]. Тобто сильною стороною матеріалізму, Армстронг вважає його науковість, а саме: відповідність фізичним уявленням про дійсність. Цілком усвідомлюючи неможливість звести усі прояви людської свідомості до процесів у мозку, він зазначає, що ймовірно людині ще невідомі усі механізми функціонування головного мозку, але з часом відкриття у галузі фізики або, як зазначає американський філософ, нова фізика надасть нові способи інтерпретації людської свідомості. Тим самим Армстронг визнає залежність

матеріалістичної концепції природи свідомості від розвитку наукових знань. Можна припустити, що у цьому контексті нематеріалістична концепція свідомості постає як ненаукова, а лише як така, що найпростіше інтерпретує емпіричні дані науки, і як наслідок, не виходить за межі вже окресленого нами. Якщо припустити, що названа Армстронгом “нова фізика” вийде за межі звичних параметрів тлумачення дійсності, то й матеріалізм може втратити свої позиції “біля-науковості”. Реальність такого сценарію допускає й філософ, зокрема він підкреслює: “...можливо й таке, що деякі типи людської діяльності, особливо “вищої”, не вдасться тлумачити як у термінах емерджентних законів, так і за допомогою оновленої фізики” [1, с. 126]. Статус “науковості” матеріалістичної концепції природи свідомості цілком залежить від розвитку фізичних уявлень про реальність, що, зокрема, впливає й на принципи інтерпретації процесів, які існують у людському організмі, і те, чи достатньо цього для розуміння ментального.

Матеріалістичне тлумачення природи свідомості не є повністю монолітним, оскільки, окрім наукового матеріалізму, існує й інша його версія, яка називається емерджентним матеріалізмом. Останній дещо відмінно намагається інтерпретувати природу свідомості. Так, американський філософ, представник емерджентного матеріалізму, Джозеф Марголіс, звинувачує представників наукового матеріалізму у глибокому редукціонізмі щодо розуміння ними природи свідомості. Зважаючи на це, у контексті нашого аналізу, важливим є окреслити, наскільки сам Марголіс відходить від фізикалістських принципів інтерпретації природи свідомості і тим самим з’ясувати виправданість матеріальності свідомості без застосування фізичних понять. Американський філософ відразу зазначає, що він відмовляється від будь-яких спроб звести свідомість до суто фізикалістських уявлень на підставі тільки її зв’язку із матеріальністю усього існуючого. Він так окреслює свою матеріалістичну інтерпретацію природи свідомості, що хоча “...все існуюче постає композицією виключно з матерії або у певний спосіб пов’язане із тим, що є композицією з матерії, не обов’язково з цього впливає сильніша теза, згідно з якою усі психічні властивості можна редукувати до фізичних або матеріальних властивостей, чи пояснити повністю їх тільки на підставі останніх” [7, с. 36–37]. Особливістю матеріалізму Марголіса постає специфіка тлумачення свідомості, яку він розглядає у контексті мови та культури. Хоча вони не завжди мають матеріальне втілення, але завжди пов’язані із матеріальним світом, а це проявляється у тій потенції, яка уможливорює їхнє опредметнення, тобто реалізацію та об’єктивацію. Іншими словами, природа свідомості матеріальна, оскільки може проявити себе лише у матеріальному світі, але через відмінні від фізичних параметри, при цьому між обома типами параметрів існує зв’язок. “Згідно з нашою теорією, такі сутності одночасно наділені двома особливостями: культурною емерджентністю та матеріальним втіленням” [7, с. 40]. Як визнає і сам Марголіс, його теорія близька до дуалізму, оскільки визначає природу свідомості через певні особливості, які не можуть мати безпосереднє матеріальне визначення. Тобто емерджентність виявляється деякою особливою якістю свідомості, яка має вказувати на її зв’язок із матеріальністю. У цьому контексті основним стає питання пов’язаності емерджентності та матеріальності. До емерджентних властивостей свідомості американський мислитель зараховує мову, а точніше слова. Хоча сама мова, вербальне вираження змісту свідомості по суті матеріальні, якщо їх тлумачити, наприклад, як звукові хвилі, то суть природи мови неможливо повністю виразити через матеріальні чи фізичні поняття. Тому Марголіс вважає, що це може свідчити про особливу природу свідомості, яка виходить за межі можливостей фізикалістських принципів. Проте значення слів, як можна припустити, повинно допускати інтерпретацію на рівні як свідомості, оскільки призначення мови не стільки індивідуальне, скільки міжособистісне. Для того, щоб з’ясувати рівень допустимості нематеріальності слів, мови, необхідно звернути увагу на те, як мова виконує функцію назв предметів. Зокрема, вітчизняна дослідниця мови Л.В. Озадовська так окреслює специфіку мови у її зв’язку із дійсністю: “...будь-який індивідуальний чи груповий контекст завжди вписаний в загальний контекст культури, оскільки знання завжди формується відповідно до системи цінностей і смислів культури, її критеріїв істинності та шляхів її досягнення. Кожний із вимірів контекстності знання – індивідуальний чи груповий – формує своє бачення реальності, свій тезаурус, свої критерії встановлення істинності ціннісно-смыслових структур, залишаючись у межах єдиного цілого –

контексту культури” [8, с. 119]. При цьому можна припустити, що поняття, якими ми оперуємо під час мислення або мовлення, мають мати не тільки індивідуальне значення, але й універсальніше, щоб інші могли його інтерпретувати хоча б наближено. Поняття у своєму універсальному значенні мали б мати відповідності у реальному світі, світі речовому або фізичному. На цьому рівні свідомість оперує будь-якими поняттями, у межах категорії просторовості, тобто, що назва чогось означає його виділення із тотальності, і відповідно можна припустити, що виділене посідає певне конкретне та ситуативне місце у координатах, які вже можуть мати контекстуальне значення. Якщо культура визначає індивідуальність та особливість деякого змісту свідомості, то це не нівелює потребу слів певною мірою ототожнюватися із речовим світом, мати реальні аналогії. Можливо у такий спосіб здійснюється той зв'язок, про який говорить Марголіс, між емерджентними властивостями свідомості та матеріальною дійсністю, але чи не залежить у такому випадку перше від другого? У емерджентному матеріалізмі присутня спроба подолати те, що неможливо виразити у фізичних параметрах, і водночас це є відхід від спроби звести свідомість до фізіологічних процесів. Марголіс звертається до культурного контексту, оскільки вважає його способом об'єктивувати свідомість, що означає певне зближення та уніфікацію свідомостей, тобто реалізацію екстраполяції свідомостей до чогось, тобто створення моделі свідомості загалом. Хоча культуру до певної міри можна вважати як індивідуалізуючий свідомість фактор, проте це не повний аналог суб'єктивності, яка визначає природу свідомості. Американський філософ Нагель Томас вважає неможливим повне усвідомлення суб'єктивності, а отже, деякої об'єктивізації свідомості, оскільки: “В особистому досвіді зв'язок з певною точкою зору постає більш тісним. Складно зрозуміти, що мається на увазі, коли йдеться про об'єктивний характер досвіду, окремо від тієї особливої точки зору, з якої суб'єкт сприймає свій власний досвід” [5].

Матеріалізм Марголіса насправді своєю відмінністю та зверненням уваги на культурний контекст свідомості не відходить від радикальніших матеріалістичних інтерпретацій природи свідомості. Відомий представник сучасної версії матеріалізму Умберто Матурана (Чилі – США) у своїй публікації “Біологія пізнання” зауважує, що хоча будь-яка жива система – це єдність взаємодії зовнішнього (оточуюче середовище) та внутрішнього (організму), а тому “з біологічної точки зору їх неможливо зрозуміти поза тією частиною оточення, з якою вони взаємодіють, тобто незалежно від ніші” [2]. У поняття “ніші” філософ вкладає “всю сферу взаємодії та у даній якості вона не може бути частиною оточуючого середовища, яке стосується тільки когнітивної сфери спостерігача”. Тобто Матурана не стверджує, що когнітивна сфера малозначуща для розуміння природи свідомості, але вона не виключає взаємодію з оточуючим середовищем на принципах його незалежності від самого мислення. Без сумніву, що культура має безпосередній вплив на людину і, як можна припустити, пов'язана із певними особливостями природи свідомості, єдине, що взаємодія між культурою, людиною та речовим світом неможлива була б без матеріальних підвалин людської свідомості, тобто таких сутнісних характеристик матеріалізму, як просторовість, об'єктивність, часовість та каузальність. Інтерпретація Марголісом природи свідомості не дає сама по собі ключової відповіді на головне питання, а переводить його у площину пошуку принципів взаємозв'язку, який у матеріалізмі уже визначений. Тобто емерджентний матеріалізм, або незавершений, або демонструє спробу відходу від фізикалізму, що повністю не вдається, оскільки культура, у матеріалістичному контексті, багато в чому залишається тією нішею, яку зрозуміти поза фізичними або біологічними поняттями складно, оскільки “когнітивна система – це система, організація якої визначає область взаємодії, де вона може діяти значущо для підтримання самої себе” [2]. Відмінність у підході Матурани від емерджентного матеріалізму полягає у тому, що він не визнає впливу мови на свідомість. Усю функцію мови він зводить до орієнтування, оскільки взаємодія внутрішнього і зовнішнього не залежить від мови. Але прийняття, з матеріалістичної точки зору навіть такого уявлення про мову, з необхідністю потребує зв'язку орієнтування-просторовість. Іншими словами, це демонстрація комунікації між свідомістю та речовим світом, питання тільки у тому, що одні представники матеріалістичного тлумачення природи свідомості надають більшого значення, ніж інші. Радикальний підхід Матурани до значення мови для інтерпретації природи свідомості полягає у тому, що “жодної передачі інформації через мову не

відбувається”. Мову не слід вважати чимось особливим для інтерпретації природи свідомості, зазначає Матурана, а лише можливістю зменшити невизначеність ситуації для кращої взаємодії. У цьому сенсі погляди окремих мислителів збігаються. Так, наприклад, О. Потєбня вважав, що кожне слово у мові “має найближчий зміст” [10, с. 20], проте відкритим залишається питання про те, чи обмежується цим функціональне призначення мови. Напевне ця проблема є особливо значущою всередині самого матеріалізму, але помітно, що культура, мова тощо теж мають матеріалістичне тлумачення, яке пов’язується із фізичними, біологічними термінами, а це означає, що вони не здатні врятувати матеріалізм від фізикалізму.

Матеріалістична інтерпретація природи свідомості, яка, як ми з’ясували, переважно ґрунтується на фізичних принципах, нічого від цього не втрачає, а навпаки, набуває статусу науковості. Водночас сучасна фізика поступово змінює свої уявлення про дійсність. Внаслідок цього цілком можливою є деяка “надуманість” статусу науковості матеріалізму. Як вважає велика частина сучасних фізиків, диференціація на масштабному рівні між світом субатомних частинок та макросвітом не має бути принциповою. Так, британський фізик Влэдко Ведрал зазначає “такий звичний розподіл світу, по суті, не більше, ніж міф” [3, с. 16]. Тобто, коли матеріалісти вдають, що квантовий світ – це щось уявне, то в такий спосіб уникають питань, які знімають із матеріалістичної інтерпретації природи свідомості статус наукової. Причина цього не тільки в індетермінізмі, але загалом у трансформації принципів, від яких залежить розуміння дійсності. Ведрал наголошує на тому, що хоча візуалізувати квантові прояви на макрорівні не просто, оскільки вони відхиляються від нашого уявлення про здоровий глузд, проте окремим дослідникам вдалося їх спостерігати, наприклад, у клітинах нашого організму. Найбільша проблема для емпіричного спостереження квантових ефектів на макрорівні це те, що інформація про стан будь-якої системи швидко поширюється у навколишнє середовище і в такий спосіб втрачається. Така ситуація у фізиці пов’язана із процесом декогерентності. Це явище Ведрал описує так: “Великі колективи частинок важче ізолювати від навколишнього середовища і їх учасники отримують можливість плутатися з чужими частинками, що приховує їх первинні зв’язки. На мові декогерентності це означає, що значна частина інформації витікає у зовнішні системи, а тому вона поводить себе як класична” [3, с. 19]. У живих системах квантові процеси науковці спостерігали у перелітних птахів (зв’язок між орієнтуванням за магнітним полем та оком) та під час фотосинтезу у рослин [3, с. 20]. Питання про те, як проявляють себе квантові явища у більших, ніж названі, об’єктах, поки що не досліджено, але, очевидно, що квантова теорія є загальнішою, ніж класична фізика, на якій ґрунтуються основні принципи матеріалізму, зокрема, й щодо інтерпретації природи свідомості. Такі поняття, як об’єктивність, просторовість та каузальність, втрачають сенс, якщо йдеться про процеси, що ґрунтуються на квантових уявленнях. Ведрал підкреслює, що не існує жодної можливості трансформувати наші класичні уявлення про просторовість у певні відповідники квантових, але можливо “ми повинні розглядати простір і час як категорії, які виводяться у певний спосіб з фундаментально безпросторової та безчасової фізики” [3, с. 19]. Так само вважає і відомий фізик Стівен Хокінг, а саме, що найфундаментальніша теорія повинна відмовитись від просторових та часових уявлень щодо дійсності. Усе це означає, що матеріальність природи свідомості опиняється під великим питанням, або самі уявлення про матеріальність, матерію тощо потребують глибоких змін.

Висновок. Оскільки матеріалістична інтерпретація природи свідомості завжди презентувалася як наукова теорія, а філософи-матеріалісти намагалися застосувати наукові поняття для тлумачення свідомості у параметрах фізичної реальності, то виникла потреба з’ясувати не тільки суто філософський зміст згаданих понять, але й фізичний, особливо це актуально у зв’язку із тими трансформаціями, що відбулись у фізиці протягом ХХ ст. Радикальні зміни у тлумаченні фізичних понять привели до того, що матеріалізм у підході до тлумачення природи свідомості позбувся фундаменталізму таких знакових понять, як об’єктивність, каузальність тощо. Ці зміни змушують переосмислити, що таке матеріалізм по суті, у чому полягає сенс використання терміна “матерія” і його застосування у контексті проблеми свідомості. Матеріалістична концепція природи свідомості або втрачає свій абсолютизований науковий статус, або обмежена у можливостях

інтерпретації лише класичними уявленнями, які, однак, мають характеристику окремого випадку, що стосовно свідомості достатньо послаблює матеріалізм. Таким є “прокрустове ложе” фізикалізму для матеріалістичної інтерпретації природи свідомості.

1. Аналитическая философия: избранные тексты / [Б. Рассел, М. Шлик, Д. Мур, Д. Армстронг и др.]; пер. с англ. И. Борисов, А. Золкина, А. Яковлев. – М.: Изд-во МГУ, 1993 – 181 с.
2. Биология познания. [Электронный ресурс] / У. Матурана // Московский международный синергетический форум. – Режим доступа: http://www.synergetic.ru/autopoiesis/biologia-roznania.html#_ftn1.
3. Ведрал В. Жизнь в квантовом мире. [Текст] / В. Ведрал // В мире науки. – 2011. – №8. – С. 14 – 21.
4. Дж. Реале, Д. Антисери. Западная философия от истоков до наших дней (Античность) // Дж. Реале, Д. Антисери; пер. с итал. С. Мальцевой. – СПб.: Петрополис, 1994. – (Западная философия от истоков до наших дней: в 4 т. / Дж. Реале, Д. Антисери. – Т. 1).
5. Каково быть летучей мышью? [Электронный ресурс] / Н. Томас // Библиотека Гумер – философия. – Режим доступа: http://www.gumer.info/bogoslov_Vuks/Philos/Article/nag_kak.php.
6. Ламетри Ж.О. Сочинения / Ж.О. Ламетри; пер. с фр. Э. Гроссман и В. Левицкий. – М.: Мысль, 1983. – 509 с.
7. Марголис Дж. Личность и сознание: перспективы нередуктивного материализма / Дж. Марголис; пер. с англ.; общ. ред. Д. Дубровского. – М.: Прогресс, 1986. – 420 с.
8. Науковий світогляд на зламі століть / [В.С. Лук'янець, О.М. Кравченко, Л.В. Озадовська та ін.]; відп. ред. В.С. Лук'янець, О.М. Кравченко. – К.: Парапан, 2006. – 288 с.
9. Прист С. Теории сознания / С. Прист; пер. с англ. А. Грязнов. – М.: Идея-Пресс, Дом интеллектуальной книги, 2000. – 288 с.
10. Потебня А.А. Из записок по русской грамматике. – Т. 1–2 / А.А. Потебня. – М.: ГУПИ Министерства просвещения РСФСР, 1958. – 536 с.